

УДК 008(031)

Тетяна Назарчук (м. Сімферополь)

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО, НАУКОВОГО ТА КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ КРИМСЬКОЇ АСРР

Відновлено історичну канву створення Кримської АСРР. Проаналізовано, як політика ко-ренізації (для Криму — татаризації), що проводилася в СРСР, вплинула на культурний розви-ток кримських етносів. Розглянуто вирішення національного питання, проаналізовано вплив найважливіших політичних подій в Кримській АСРР, зокрема — політичних репресій, на суспільне життя автономії.

Ключові слова: Кримська Автономна Соціалістична Радянська Республіка, культура, та-таризація, кримські татари, політичні репресії.

Восстановлена историческая канва создания Крымской АССР. Проанализировано, как по-литика (для Крыма — татаризации), которая осуществлялась в СССР, повлияла на куль-турное развитие крымских этносов. Рассмотрено решение национального вопроса, проанали-зировано влияние наиболее важных политических событий в Крымской АССР, в частности — политических репрессий, на общественную жизнь автономии.

Ключевые слова: Крымская Автономная Социалистическая Советская Республика, куль-тура, татаризация, крымские татары, политические репрессии.

Із 1917 р. Кримський півострів був ареною кривавої боротьби за владу, яка завершилася перемогою більшовиків у 1920 році. Навіть після встановлення більшовицького режиму становище в регіоні залишалося надзвичайно важким. Опинившись у досить скрутному становищі, керівництво ЦК РКП(б) ухвалило рішення створити на території Криму автономну республіку, що входила б до складу Російської Федерації. Оскільки сформувати нове адміністративне утворення за національно-територіальною ознакою було неможливо (значну частину склали українці), було прийнято рішення об'єднати білорусів, росіян і українців, що мешкали на території півострова, в одну етнічну групу з назвою “росіяни”. Результати перепису населення, проведені 1921 року, показали, що ця “національна група” становить 51,5 % від загальної кількості населення. Досягши такого результату, більшовики приступили до створення автономної республіки¹.

Питання “Про державну форму Криму” спочатку було обговорено на пленумі Кримського обкому РКП(б) 7 травня 1921 року Кримські татари наполягали на наданні півострову повної автономії, що передбачала комплекс заходів із татаризації місцевого населення². Із загальної кількості населення півострова — 720 тисяч осіб за даними перепису 1921 року — татари становили близько 26 %. Незнач-

ний відсоток татарського населення пояснювався великим кількісним значенням у Криму міського населення, серед якого татар було досить мало (близько 4 %). Татарське сільське населення становило також близько 4 %, відсоток цей нижчий у північних і східних частинах Криму, а в Ялтинському повіті доходив до 80 %. Одночасно з кримськими татарами активізували громадську діяльність інші національні меншини Криму: вірмени, євреї, німці та ін.³

10 листопада 1921 року I Всекримським установчим з'їздом рад ухвалено Конституцію Кримської АСРР. Головою КримЦВК став Ю. П. Гавен (1887–1936), головою РНК Криму було обрано С. Г. Саїд-Галієва (1889–1938). Після цього керівництво республіки приступило до формування апарату управління республіки — 13 наркоматів і 3 управління. Першорядним завданням для керівництва стало відродження господарства й реанімація промисловості, які фактично було знищено за роки громадянської війни⁴.

Виконавчим і розпорядчим органом державної влади на території Кримської АСРР був Центральний виконавчий комітет Рад робітничих, селянських, червоноармійських і червонофлотських депутатів (ЦВК Крим-АСРР), який обирався Всекримськими з'їздами Рад. Вперше вибори до складу цієї організації відбулися на I Установчому з'їзді

Рад Кримської АСРР 11 листопада 1921 року. У перервах між з'їздами Рад ЦВК отримував усю повноту влади на території автономної республіки. Зі складу ЦВК було виділено Президію, крім того, при ЦВК періодично створювалися комісії з різних галузей радянського будівництва. Всекримським з'їздом Рад висунуто ряд першочергових завдань, що стояли перед чиновниками та партійними працівниками: піднесення політико-культурного рівня татарського народу і національних меншин регіону, пробудження і виховання відчуття солідарності з трудящими всіх національностей, розвиток розуміння завдань пролетарської революції⁵.

Одним із заходів, здійснених новою владою, стала адміністративна реформа, проведена 1921 року. Кримську АСРР було поділено на 7 округів і 20 районів. Проте вже 1923 р. округи було скасовано, а райони укрупнено, внаслідок чого їх стало 15.

Повоєнна розруха й перегини при здійсненні воєнного комунізму призвели до катастрофи загальнонаціонального масштабу — голоду 1921–1922 років, що стало причиною загибелі десятків тисяч мешканців півострова. У надзвичайно важких соціально-економічних умовах із 1921 року Радянська влада в Криму приступила до здійснення комплексу політико-культурних заходів, що отримав у вітчизняній історіографії назву “коренізація”, здійснювану на півострові в руслі “татаризації”. В основі цієї діяльності лежала концепція В. І. Леніна, відображена в Програмному положенні, прийнятому II з'їздом РСДРП, що проголошувала “широке місцеве самоврядування; обласне самоврядування тих місцевостей, які вирізняються особливими побутовими умовами та складом населення”⁶. 1913 року В. І. Ленін писав: “Цілком очевидно, що не можна собі уявити сучасної дійсно демократичної держави без надання автономії всякій області зі скільки-небудь істотними господарськими й побутовими особливостями, з особливим національним складом населення”⁷. Відповідно, коренізація в Кримській АСРР здійснювалася в контексті загальнодержавних процесів, що відбувалися в СРСР у 20-х роках ХХ століття, з урахуванням місцевої специфіки.

Кримська АСРР була поліетнічним утворенням. Так, до 1921 року на території півострова мешкало 76 національностей, багато з яких активізували громадську діяльність після подій Лютневого й Жовтневого державних

переворотів. Значною громадською активністю вирізнялися кримські татари. Вони, активно беручи участь у партійному й державному будівництві, виступали за організацію національного автономного утворення на території Криму.

Так зване татарське питання — надання краю національно-територіальної автономії — активно обговорювалося вже на першому з'їзді Рад. Після проведення з'їзду в республіці було ліквідовано раніше існуючі національні та релігійні привілеї й обмеження, державними мовами було затверджено російську й татарську. Цими діями покладено початок політиці татаризації, що проводилася Кримревкомом із початку 20-х років ХХ ст. Тією чи іншою мірою заходи, спрямовані на татаризацію, розглядалися на кожному наступному з'їзді⁸.

1. Ставилася ця проблема на III Всекримському з'їзді Рад, що проходив 10–14 грудня 1923 року. Саме на ньому питання про татаризацію набуло центрального значення. На основі доповіді, з якою виступив голова КримЦВК Ю. П. Гавен, було сформульовано завдання коренізації, а також розроблено комплекс заходів, необхідних для її успішного проведення⁹.

Представники кримськотатарського народу розгорнули активну суспільно-політичну й культурну діяльність із 1921 року. Так, у липні того ж року Кримоблтатбюро організувало 1-шу Кримську татарську безпартійну конференцію. Вона мала надзвичайне значення у світлі підготовки до коренізації півострова. Присутні на ній 230 делегатів обговорювали наступні питання: про вибори в ради, залучення татар до профспілок, боротьбу з бандитизмом та залучення татар до Червоної армії. Саме після проведення конференції було сформовано чітку ідеологічну й політичну платформу, з якою виступали кримські татари після 1921 року. В її основі лежали такі принципи: визнання кримських татар корінним населенням Криму, їхньої мови — державною, проведення масштабної татаризації як вирішальної передумови будівництва Кримської АСРР¹⁰.

Цим було покладено початок цілеспрямованій політиці татаризації, яка надалі стає головним напрямом вирішення національного питання в Криму. 10 лютого 1922 року ЦВК і РНК Криму ухвалили перспективний план проведення татаризації радянського апарату.

На ці цілі передбачалося витратити 4600000 рублів. Татаризація партійних, радянських, профспілкових, комсомольських, державних і громадських органів та установ означала створення умов для забезпечення прав і можливостей осіб кримськотатарської національності брати участь у роботі відповідних органів влади та управління. В умовах мовного бар'єру, низького рівня письменності кримських татар такі заходи, на думку Кримського обкому РКП(б), повинні були мати особливе політичне й практичне значення для найбідніших верств населення, сприяти залученню його на бік радянської влади.

У складі нацменпідвідділу Кримського обкому партії в різний час функціонували декілька секцій: татарська, німецька, єврейська, вірменська, естонська, грецька. Основне завдання національних секцій полягало в проведенні політичної роботи серед представників корінної національності та національних меншин. Із цією метою використовувалися різні засоби масової політичної пропаганди. Найширше застосовувалися масові мітинги та безпартійні конференції трудящих і населення. У звітах працівників нацменпідвідділу неодноразово зустрічаються згадки про організовані ними мітинги. Багато мітингів виникало стихійно, але часто їх організували й партійні працівники, що виїжджали на місця. На мітингах у містах та віддалених селах поширювалася політична інформація, корінне населення й національні меншини залучалися до політичного життя. Мітинги проводилися з найактуальніших питань, присвячувалися як революційним подіям у світі, так і проблемам соціалістичного будівництва на місцях. Як правило, мітинги закінчувалися ухваленням резолюцій на підтримку революційних перетворень¹¹.

У міру накопичення досвіду робота секцій нацменпідвідділу набувала планомірного характеру. Регулярно проходили засідання бюро національних секцій, на яких обговорювалися питання організації політичної роботи серед нацменшин. Інтенсивно йшов процес створення й розвитку мережі культурно-освітніх установ, викликаний потребами різних етнічних груп. Контроль за станом справ у національних школах, клубних, дошкільних та інших установах було покладено на Раду у справах освіти національних меншин (Раднацмен). Вона відповідала за освіту та культурний розвиток 10 різномовних національ-

них груп, що становили близько 25 % населення Криму. 9–11 березня 1921 року в Сімферополі проходила Кримська обласна конференція жінок Сходу, в якій взяли участь вірменки, болгарки, караїмки та кримські татари. При повітках РКСМ було сформовано секції по роботі з вірменською, єврейською, грецькою молоддю¹².

Найважливішою віхою в культурному розвитку татарського народу стало відкриття 15 жовтня 1923 р. в Сімферополі Кримського державного татарського драматичного театру. В різний час у театрі працювали талановиті актори й режисери: У. Баккал, У. Іпчі, Д. Меїнов, Е. Париков, А. Тагайська, Е. Челебієва, Х. Емір-заде. Менш ніж за десять років плеядою обдарованих татарських драматургів створено ряд визначних творів: “Фаїше” (“Розпусниця”) й “Азад Халк” (“Вільний народ”) В. Іпчі, “Учь йол” (“Три дороги”) В. Аблієва, “Байрам геджесінде” (“У святкову ніч”) І. Грабова, “Мухаджир козьянши” (“Сльози імміграції”) У. Кязіма та ін. Ці драматичні твори за своїми художніми якостями та сценічними постановками не поступалися творами відомих драматургів інших народів. До 1930 року в Кримському державному татарському драматичному театрі було поставлено 29 спектаклів, із якими ознайомилося 14 тисяч глядачів. Театр постійно гастролював по Криму, часто відвідуючи сільську місцевість. Розвиток театрального мистецтва викликав появу художніх колективів у невеликих кримських містах і селах. До 1929 року кількість національних труп Криму досягла 17, в яких працювало 664 актори¹³.

Масовий голод 1921–1922 років, важке фінансове становище республіки негативно позначилися на діяльності культпросвітустанов. Майже всіх їх було переведено на самооплатність, що спричинило комерціалізацію їхньої роботи. У цих умовах владні структури Криму припиняли діяльність культурно-просвітницьких установ, які не відповідали інтересам Радянської влади. Тому загальну мережу цих організацій до 1925 року було зменшено в чотири рази. До цього часу залишилося лише дев'ять національних клубів і дві національні бібліотеки — єврейська та вірменська¹⁴.

Центральною проблемою національної політики загалом для кримських властей залишалася татаризація управлінського апарату, тепер уже не лише на місцях, але й в центрі. XII з'їзд РКП(б), що відбувся 1923 року, в

резолуції з національного питання визнав необхідність проведення в національних республіках політики коренізації, тобто забезпечення в них пріоритету національних мов, широкого використання їх у діловодстві всіх радянських установ, засобах масової інформації, культурно-освітніх установах, першочергового висунення на керівні пости осіб корінної національності, що вільно володіли своєю рідною мовою. Цей захід розглядався як один із головних політичних засобів залучення мас національних околиць країни на бік радянської влади, зміцнення союзу між робітниками та селянами. Робітники здебільшого користувалися тоді російською мовою, селяни — національною. Так було в Україні, Азербайджані та інших республіках СРСР. Політика коренізації була покликана усунути мовний бар'єр між селянством, що становило тут більшість населення республік, і робітничим класом, усіма органами Радянської влади, наблизити останніх до селян, зробити їх доступнішими народові.

Політика коренізації і в Україні, і в Криму запроваджувалася в життя з великими труднощами, сприймалася багатьма хворобливо, супроводжувалася частими помилками й перемінами. Прямим наслідком політики татаризації стало створення нею в частини кримськотатарського населення уявлення про те, що Кримська АСРР була національним державним утворенням. Практика татаризації прибічникам такого погляду є головним аргументом на користь національної автономії в Криму. Асигнування на культурні роботи для татарського населення завжди були пропорційно більшими. Як правило, на пост голови КримЦВК і голови РНК Криму висувалися працівники з кримських татар. 1921 року у складі сільрад із 1485 депутатів росіян і українців було 519, татар — 535.

Партійні функціонери та громадські діячі Криму мали різні, інколи суперечливі один одному, погляди щодо політики коренізації. Так, наприклад, у жовтні 1923 року І. К. Фірдевс опублікував статтю “До питання про татаризацію радапарату”, в якій вказував на те, що татари в Криму не становлять абсолютної більшості, відповідно татаризація не може здійснюватися схожими з українізацією методами, де здійснювався повний перехід на українську мову в усіх сферах суспільного життя. На його думку, в кримському державному апараті мали поєднуватися елементи російсь-

кого й татарського в політичному, культурному та суспільному житті¹⁵. До 1925 року завершився перший етап коренізації в Криму. Незважаючи на цілий ряд протиріч, які її супроводжували, в суспільному й культурному житті татарського народу було досягнуто значних успіхів. Комісія ЦК РКП(б), що побувала навесні 1925 р. в Криму, за підсумками обстеження діяльності обласної партійної організації Криму щодо політики коренізації висловила таку думку: “1) Констатувати значні досягнення у сфері залучення татарського населення до управління Республікою. 2) Що ж до роботи із залучення інших національних меншин, як-от німців, болгар, греків і т. д. й роботи серед них взагалі, то вона абсолютно відсутня”¹⁶. Унаслідок незадовільних результатів коренізації управлінські структури республіки піддалися чистці.

Завдання нового етапу коренізації розглядалися на XI Обласній партійній конференції, проведеній 20–27 листопада 1925 року. Проаналізувавши національну політику, конференція відзначила, що КримЦВК татаризований на 40 %, у складі РВК — 20 % татар, у сільських радах їхня кількість досягла 40 %. У резолюції конференції пропонувалося: збільшити темпи татаризації в керівних органах республіки, нарощувати забезпечення татарських мас літературою рідною мовою, створювати кваліфіковані кадри з кримських татар та інших національних меншин. Із кінця 1925 року процес татаризації охопив усі сторони партійного й суспільного будівництва в автономії¹⁷.

Лише після закінчення діяльності в Криму комісії ЦК РКП(б) і завершення роботи обласної конференції Комісаріатом народної освіти було розроблено комплекс заходів у сфері культурно-просвітницької роботи щодо інших національних меншин. Із кінця 1925 року Кримська обласна партійна організація поступово активізує свою етносоціальну роботу. В ОК ВКП(б) остаточно оформляється підвідділ національних меншин, на який покладалося ведення роботи як із національними секціями, так і з безпартійним населенням. Із січня до квітня 1926 року працівники підвідділу організували проведення вірменської, болгарської, грецької, єврейської, німецької безпартійних конференцій. На кожній із них обговорювалася необхідність залучення національних меншин до державного та суспільного будівництва в Криму.

Проте гостра нехватка представників вірменського, грецького, єврейського та німецького народів в органах державної влади й управлінського апарату, обумовлена цілим комплексом причин, не дала змогу повною мірою реалізувати намір радянських функціонерів залучити всі нацменшості півострова до активної взаємодії. Татаризація, як і раніше, залишалася пріоритетним напрямом суспільно-політичного розвитку в Кримській АСРР. Проте, окрім практично повного ігнорування інтересів інших національних меншин півострова, їй були властиві негативні явища, що стосувалися безпосередньо татарського народу.

Кримська АСРР була одним із регіонів, де краєзнавство набуло найбільшого розвитку. Так, у виданому 1927 року довіднику “Краєзнавчі установи СРСР” називаються тридцять шість краєзнавчих організацій Кримської АСРР. Найвідомішими серед них були: Кримський науково-дослідний інститут (Сімферополь), Таврійське товариство історії, археології та етнографії (Сімферополь), Кримське товариство дослідників і любителів природи (Сімферополь), а також Товариство з вивчення Криму (Сімферополь), що мало у своєму розпорядженні відділення в Джанкої, Євпаторії, Керчі, Севастополі, Судаку, Феодосії та Ялті. Також на території автономії функціонувала мережа краєзнавчих музеїв: Центральний музей Тавриди (Сімферополь), Державний палац-музей тюрко-татарської культури в Бахчисараї, Євпаторійський державний археологічно-етнографічний музей, Керченський археологічний музей, Ялтинський, Севастопольський, Феодосійський музеї краєзнавства та ін.¹⁸

Ключову роль у розвитку краєзнавства в Криму відігравали Таврійське товариство історії, археології та етнографії (ТТІАЕ) й Російське товариство з вивчення Криму (РТВК). У дорадянському Криму та в роки встановлення влади більшовиків провідною кримознавчою організацією була Таврійська вчена архівна комісія, створена 1887 року. 22 травня 1919 року члени ТВАК виступили організаторами Кримського центрального архіву. У зв'язку з тим, що в перші роки Радянської влади ряд функцій (архівна та музейна справа, охорона пам'яток культури) перейшли від ТВАК до державних установ, на засіданні архівної комісії, що відбулося 25 березня 1923 року, було ухвалено рішення про перетворення її в Тав-

рійське товариство історії, археології та етнографії. Організацію очолив голова ТВАК, видатний діяч кримознавства Арсеній Іванович Маркевич¹⁹.

До 1927 року до складу ТТІАЕ входило більше 150 членів. У роботі краєзнавчої організації найактивнішу участь брали видатні діячі науки та культури того часу: О. Н.-А. Акчокракли, У. А. Боданінський, Г. А. Бонч-Осмоловський, К. Е. Гриневич, Ю. Ю. Марті, В. Й. Филоненко, П. Я. Чепуріна, Я. М. Якуб-Кемаль²⁰. Завдяки старанням діячів “нової хвилі” кримського краєзнавства з 1918 до 1931 року було проведено 151 засідання, на яких обговорювалися сотні доповідей і повідомлень з історії та етнографії Криму, про стан пам'яток і охоронні заходи культурного надбання півострова. Публікація “Известий Таврического общества истории, археологии и этнографии” розпочалася з 1927 року. Випуск присвячувався Арсенію Івановичу Маркевичу²¹. Із 1927 до 1931 року видано чотири томи “Известий” ТТІАЕ, які за оцінкою академіка Г. Ю. Крачковського були “своєрідною енциклопедією з історії та культури Криму, яка довго служитиме дороговказною ниткою для всіх дослідників краю”²². На жаль, кримознавча організація вимушена була припинити своє існування у зв'язку з розгромом краєзнавчого руху, що стався в 1929–1931 роках. На початок тридцятих років історично-краєзнавчі дослідження в усій країні звелися нанівець. Кримська АСРР не стала виключенням — ТТІАЕ було перетворено в секцію Кримського бюро краєзнавства, фактично припинивши своє існування²³.

Важливим напрямом національного будівництва в Криму стало вивчення матеріальної культури національних меншин (вірмен, греків, караїмів). За клопотанням РНК 1924 року на півострів прибули члени Російської асоціації сходознавців професори О. С. Башкіров та І. М. Бороздін, які вивчали на півострові археологічні пам'ятки, могильники, городища Ескі-Юрт і Азіз біля Бахчисараю. В результаті досліджень було детально вивчено три монументальні мавзолеї (дюрбе), а також значну кількість надгробних пам'ятників другої половини XV — XVI століття²⁴.

У грудні 1924 року делегація Криму на чолі з членом ЦВК Б. В. Чобан-заде взяла участь у роботі Першого Тюркологічного з'їзду, що проходив у Баку. Там розглядалися такі питання: реформа азбуки (заміна арабського ал-

фавіту на латинський), яку висунув Азербайджан, реформа літературної мови з метою наближення її до народу та звільнення її від перського впливу, розвиток видавничої справи. У своїй доповіді Б. В. Чобан-заде виступив із пропозицією створити єдину тюркську мову, проте його ініціативу не підтримали учасники з'їзду. В ході дискусій було ухвалено рішення про перехід на латинську мову в азбуці за бажанням кожної республіки, кожного народу, крім того, було вирішено перетворити Баку на центр видання тюркською мовою²⁵.

На жаль, хвилі репресій, що захлеснули СРСР із початку тридцятих років, звели нанівець досягнення вітчизняних краєзнавців минулого десятиліття. Більшість кримознавчих організацій фактично було ліквідовано, багато краєзнавців піддано арештам, засланням, ув'язненням. Спроби наукової еліти Криму реанімувати краєзнавчий рух в 1930-х роках так і залишилися нереалізованими²⁶.

Уже з кінця 1920-х років було активізовано кампанію з перекладу діловодства рідною мовою в національних районах. 25 липня 1929 року КримЦВК і РНК ухвалив постанову “Про переклад діловодства установ і організацій у районах і селищах з більшістю татарського населення татарською мовою”. До постанови додавалася Інструкція про переклад діловодства й Положення про комісію з коренізації (татаризації) державного апарату та громадських організацій, створених при КримЦВК, а також Програма з кримськотатарської мови для шестимісячних курсів державних працівників²⁷.

Одночасно було розгорнуто кампанію в пресі, покликану стимулювати татаризацію на місцях. У статті, опублікованій в газеті “Красный Крым” “План коренізації не виконаний (про деякі підсумки коренізації в районах Криму)”, вказувалося, що в районах, де коренізація мала охопити 90 % населення, на 1 серпня 1931 року в Алуштинському районі до татаризації залучено 68 % населення, Судацькому районі — 52,4 %, в Ялті замість 80 % коренізовано лише 22,5 %. Комплекс ужитих заходів дав позитивний результат: до 1 серпня 1933 року фактична коренізація співробітників наркоматів досягла 25 %, апарати районних установ загалом по Криму коренізували на 43 %. Незважаючи на значні успіхи в татаризації державного апарату, в багатьох сферах суспільного життя вони були незнач-

ними. Особливо складною виявилася ситуація з народною освітою. Головною проблемою була нехватка кваліфікованих кадрів, насамперед — професорів із числа татар. Недостатня науково-дослідна робота кафедр, нехватка навчально-лабораторного рівня зумовили низьку якість підготовки кваліфікованих національних кадрів²⁸.

Подальший розвиток суспільно-політичних відносин на півострові проходив в умовах масового терору. Арешти, заслання та розстріли стали масовим явищем. У такій напруженій обстановці, 4 липня 1937 року XI Надзвичайним з'їздом Рад Кримської АСРР було ухвалено другу Конституцію автономії, 90-та стаття якої закріплювала рівноправ'я громадян незалежно від їхньої національності й раси в усіх сферах художнього, культурного та суспільно-політичного життя. Проте в новій Конституції не згадувалося про державну мову, а також інші атрибути коренізації. Таким чином, після ухвалення Конституції 1937 року було поставлено крапки у вирішенні найскладніших етнопатриалістичних проблем регіону: Ленінську національну політику було остаточно згорнуто, ради втрачали юридичну владу, перетворюючись на формальний придаток партійної бюрократичної машини, більшовики остаточно набували всієї повноти влади в регіоні. З 1937 року зі звітів усіх офіційних структур усувався аналіз вирішення етнопатриалістичних проблем²⁹.

20 червня 1938 року бюро Кримського ОК ВКП(б) ухвалило рішення про використання кирилиці в татарській мові. Не встигнувши перейти на латиницю, перед кримськими татарами знову з'явився величезний комплекс проблем: підготовка кадрів, підручників, літератури, культурних програм. Так, ще до початку Другої світової війни процес коренізації було остаточно згорнуто. Саме невирішеність національного питання стала однією з вирішальних причин розвитку колабораціоністського руху в Криму в роки Великої Вітчизняної війни.

Таким чином, суспільно-політичне й культурне життя на півострові в 20–30-х роках ХХ ст. знаходилося в річищі здійснюваної керівництвом СРСР загальнодержавної політики коренізації. Татаризація в Кримській АСРР здійснювалася без врахування інтересів інших національних меншин регіону. Ця політика татаризації мала на меті піднесення культурного й політичного рівня найбільшо-

го, але в той же час найвідсталішого представника корінних народів півострова — кримських татар, залучення їх до суспільного життя. У цьому плані було досягнуто істотних успіхів. Проте загалом політика татаризації була суперечливою й не відповідала інтересам представників інших народів, що мешкали в Криму, які за таким же правом належали до корінних — кримських греків, караїмів, кримчаків та інших. Політика коренізації на півострові здійснювалася адміністративно-бюрократичними методами і, в кінцевому рахунку, до кінця 1920-х років виявилася в тушовій ситуації, породивши цілий ряд проблем у сфері міжнаціональних стосунків у Криму, які знайшли своє відображення в політичних процесах і репресіях.

В умовах наростаючої війни терором татаризацію було практично згорнуто на початку 1930-х років. Її натхненників і керівників ліквідовано. Незважаючи на досить значні успіхи, яких удалося досягти в ході коренізації представниками татарського етносу, основного завдання, котре стояло перед більшовиками, так і не було досягнуто. Зрештою кримські татари так і не стали надійною опорою радянської влади в Криму. Колосальні сили й величезні фінансові витрати радянської влади виявилися марними. Кримських татар, що прагнули побудувати в межах Кримського півострова національну автономію, було жорстко покарано. Назавжди втративши довіру до керівництва СРСР, представники цього етносу перетворилися на “ненадійний елемент”.

Джерела та література

- 1 *Этническая история Крыма в таблицах, картах и диаграммах по данным переписей населения: информационное пособие* / Авт.-сост. А. С. Петроградская; Под ред. Ю. Н. Лаптева. — Симферополь: Антика, 2007. — С. 5–6.
- 2 *Быкова Т. Б. Создание Крымской АССР // Проблемы политической истории Крыма: Итоги и перспективы: Мат-лы науч.-практич. конфер.* / Ин-т истории Украины НАН Украины; Крымский гос. индустриально-пед. ин-т. — Симферополь, 1996. — С. 20.
- 3 *Шевчук А. Г. Административно-территориальное деление Крыма в документах и картографических образах XVIII — XX вв.* / А. Г. Шевчук, И. Г. Беднарский, А. Б. Швец; Региональный филиал Нац. ин-та стратегических исследований в г. Симферополе. — Симферополь, 2006. — С. 26.
- 4 *Брошеван В. М., Формачук А. А. Крымская республика: Год 1921-й: Краткий исторический очерк.* — Симферополь: Таврия, 1992. — С. 48.
- 5 *Там само.* — С. 49.
- 6 *Хованцев Д. В. О теоретических и практических предпосылках образования Крымской АССР // Культура народов Причерноморья.* — 1998. — № 5. — С. 314.
- 7 *Ленин В. И. Полн. собр. соч.* — М.: Политиздат, 1951. — Т. 24. — С. 44–49.
- 8 *Пащенко В. Н. Этногосударственное строительство в Крыму в первой половине XX века (1900–1945 гг.)* / Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. — Симферополь, 2008. — С. 64.
- 9 *Там само.* — С. 59–60.
- 10 *Гаманев Б. После конференции: Татаризация Советского аппарата // Красный Крым.* — 1921. — 4 авг.
- 11 *Государенко Н. М. Особенности культурно-политической работы среди национальных меньшинств Крыма в 1920-е годы // КНП.* — 1999. — № 10. — С. 59.
- 12 *Брошеван В. М., Формачук А. А. Крымская республика: Год 1921-й: Краткий исторический очерк.* — Симферополь: Таврия, 1992. — С. 55.
- 13 *Заатов И. А. Как развивалась крымскотатарская музыкальная культура в республике? // Крымская АССР (1921–1945) / Сост. Ю. И. Горбунов. — Симферополь, 1990. — (Вопросы и ответы; Вып. 3). — С. 158–159.*
- 14 *Государенко Н. М. Особенности культурно-политической работы среди национальных меньшинств Крыма в 1920-е годы // КНП.* — 1999. — № 10. — С. 59.
- 15 *Фирдевс И. К вопросу о татаризации советского аппарата // Красный Крым.* — 1924. — 7 мая.
- 16 *Пащенко В. Н. Этногосударственное строительство в Крыму в первой половине XX века (1900–1945 гг.)* / Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. — Симферополь, 2008. — С. 64.

- 17 *Там само.* — С.64–65.
- 18 *Охрана и изучение памятников истории и культуры в Крымской АССР / Авт.-сост. А. В. Хливнюк; Под ред. А. А. Непомнящего.* — Симферополь: СГТ, 2008. — 240 с. — (Библиография крымоведе-ния; Вып. 11). — С. 41–58.
- 19 *Непомнящий А. А.* Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведе-ния. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. — 432 с. — (Библиография крым-оведения; Вып. 3). — С. 184.
- 20 *Там само.* — С. 186–187.
- 21 *Там само.* — С. 186.
- 22 *Крачковский И. Ю.* Отзыв о научной де-ятельности А. И. Маркевича // Непомня-щий А. А. Подвижники крымоведения. — Симферополь: СГТ, 2008. — Т. 2: TAURICA ORIENTALIA. — С. 575–577. — (Биобиблиография крымоведения; Вып. 12). — С. 577.
- 23 *Непомнящий А. А.* Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведе-ния. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. — 432 с. — (Биобиблиография крым-оведения; Вып. 3). — С. 232.
- 24 *Пащенко В. Н.* Строительство Крымской АССР в 1920-х — 1930-х годах / Тавричес-кий нац. ун-т им. В. И. Вернадского. — Симферополь: ДиАйПи, 2008. — С. 94.
- 25 *Горбунов Ю. И.* Как советские востоковеды изучали историю и культуру тюркских на-родов Крыма? // Крымская АССР (1921–1945) / Сост. Ю. И. Горбунов. — Симферо-поль, 1990. — (Вопросы и ответы; Вып. 3). — С. 136.
- 26 *Непомнящий А. А.* Подвижники крымове-дения. — Симферополь: СГТ, 2008. — Т. 2: TAURICA ORIENTALIA. — 600 с. — (Био-блиография крымоведения; Вып. 12). — С. 429.
- 27 *Пащенко В. Н.* Этногосударственное строи-тельство в Крыму в первой половине XX века (1900–1945 гг.) / Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. — Симферо-поль, 2008. — С. 49.
- 28 *Пащенко В. Н.* Этнонациональное развитие в Крыму в первой половине XX века (1900–1945 годы) / Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. — Симферополь, 2008. — С. 48.
- 29 *Там само.* — С. 51.

Tatiana Nazarchuk

Features of social and political, scientific and cultural development of Crimean autonomous socialistic soviet republic

The historical canvas of creation of Crimean autonomous socialistic soviet republic is recovered. It is analyzed, as policy of corenisations (for Crimea — tatarisations) carried out in Soviet Union, influenced on cultural development of Crimean nationalities. The decision of national question is considered, influence of major political events in Crimean autonomous socialistic soviet republic, including political repressions, on public life of autonomy is analyzed.

Key words: Crimean autonomous socialistic soviet republic, culture, tatarisations, Crimean Tatars, political repressions.

